॥ श्रीविनय-भक्ति-सुन्दर-चरण ग्रन्थमालायाश्चतुर्थं पुष्पम् ॥

श्रीविनय

॥ ॐ ऐँ नमः ॥

॥ श्री शान्तिनाथाय नमः ॥

॥ प्रशान्तपीयूषपाथोधितपागच्छाधिपतिश्रीमद्विजयभद्रसूरीश्वरपादपद्मेभ्यो नमः ॥

श्रीमूलदेवनृपचरित्रम्

(सुपात्रदाने)

सं-सच्चारित्रचूडामणि-गीतार्थाग्रणि-तपोमूर्ति-जैनाचार्य श्रीमद्विजयभद्रसूरीश्वरशिष्य-पंन्यासप्रवरश्रीमत्सुन्दरविजय गणिवर्य्यशिष्य-प्रखरवक्तापंन्यासश्रीचरणविजयगणिशिष्य-विद्वद्रत्न-तपस्विमुनिवर्य्यश्रीमान् हर्षविजयः

प्रकाशकः-विनय-भक्ति-सुन्दर-चरणग्रन्थमालाकार्यवाहकः-शा 'रङ्गजी' इति नामधेयस्यात्मजः ककलचन्द्रः, बेणप

वीरसं. २४६६] मूल्यं पञ्च आणकाः [विक्रमसं. १९९६

सुन्दर

इदं पुस्तकं जैनभास्करोदय मुद्रणालये पं. हीरालालात्मजेन बालचन्द्रेण मुद्रितं जामनगरे.

॥ ॐ ऐँ नमः ॥

॥ श्रीमूलदेवनृपचरित्रम् ॥

अभूद्भूमामिनीभाले, क्षेत्रे भरतनामनि ॥ गौडदेशो जातरूप-तिलकश्रियमाश्रयन् ॥ १ ॥ तत्रासीत्पाटलीपुत्रं, पुरं सुरपुरोपमम् ॥ मूलदेवो राजपुत्र-स्तत्राऽभूद्रूपमन्मथः[1] ॥२॥ उदारचित्तः सकल-कलाशाली प्रियंवदः ॥ कृतज्ञो नैकविज्ञान[2]-विज्ञो विमलधीनिधिः ॥ ३ ॥ शूरः प्रतिज्ञानिर्वाही, धूर्त्तविद्यैकसेवधिः ॥ सोऽभूदुचितविद्दीना—नाथबन्धुगुणप्रियः ॥ ४ ॥ [युग्मम्] तस्करद्यूतकारादिः, साधुप्राज्ञाधिकोऽथवा ॥ यो यो मिमेल ताद्रूप्यं, स भेजे स्फटिकाश्मवत् ॥ ५ ॥ कुतूहलैर्नवनवै-र्मानवान् विस्मयं नयन् ॥ वृत्तो मित्रैः पुरे तत्रा-ऽचरत् खेचरवच्च सः ॥ ६ ॥ तत्राशेषगुणाढ्येऽपि, द्यूतव्यसनमुत्कटम् ॥ अभूत्सर्वकलापूर्णे, शशाङ्क इव लाञ्छनम् ॥ ७ ॥ पित्रादिभिर्निषिद्धोऽपि, द्यूतासक्तिं स नामुचत् ॥ व्यसनं हि वीशां[3] प्रायो, दुस्त्यजं स्यात्स्वभाववत् ॥ ८ ॥ ततोऽसौ व्यसनासक्त, इति पित्रा तिरस्कृतः ॥ मानान्निजपुरं हित्वा, भ्रमन्नुज्जयनीं ययौ ॥ ९ ॥ गुलिकायाः प्रयोगाच्च, तत्र वामनरूपभृत् ॥ कलाभिर्बहुभिर्लोकान्, रञ्जयन् विश्रुतोऽभवत् ॥ १० ॥ रूपलावण्यविज्ञान—कलाकौशलशालिनी ॥ तत्रासीद्देवदत्ताह्वा, वेश्या स्वर्ग इवोर्वशी ॥ ११ ॥ तां सर्वोत्कृष्टसकल-कलाकौशलगर्विताम् ॥ कलाभिर्विस्मयं नेतुं, न दक्षोऽपि क्षमोऽभवत् ॥ १२ ॥ लोकेभ्यस्तत्स्वरूपं त-न्मूलदेवो निशम्य ताम् ॥ दिदृक्षामास दक्षो हि, दक्षमन्यं दिदृक्षते ॥ १३ ॥ ततो निशान्ते गत्वा स, तन्निशान्त[4]स्य सन्निधौ ॥ वामनस्तन्मनो हर्तुं, गीतं गातुं प्रचक्रमे ॥ १४ ॥ तद्गीतं स्फीतं[5]माकर्ण्यो-दश्चद्रोमाश्च-

---

१ रूपकामदेवः । २ अनेकविज्ञानप्राज्ञः । ३ प्राणीनाम् । ४ गृहस्य । ५ विस्तीर्णम् ।

कञ्चुका ॥ देवदत्ताऽभवद्भूरि–सुधापूरैरिवाऽऽर्द्रिता ॥ १५ ॥ गीतेन तेन हल्लोहा–कर्षायस्कान्तबन्धुना ॥ कुरङ्गीवाकृष्टचित्ता, सा तन्वङ्गीत्यचिन्तयत् ॥ १६ ॥ अहो ! अश्रुतपूर्वासौ, गीतिरस्यातिबन्धुरा ॥ तद्गाताऽसौ न सामान्यो, नरः किन्तु नरोत्तमः ॥ १७ ॥ ध्यात्वेति चेटिकामेकां, सा प्रैषीत्तं समीक्षितुम् ॥ साऽपि तं वामनं वीक्ष्या–ऽऽगता तामित्यभाषत ॥ १८ ॥ गन्धर्वो वामनाकारः, कोऽपि स्वामिनि ! गायति ॥ कुरङ्गमदवद्रूप–मन्तराऽपि मनोहरः ॥ १९ ॥ तदाकर्ण्य तमाह्वातुं, प्रैषीन्माधविकाभिधाम् ॥ कुब्जां दासीं देवदत्ता, साऽपि गत्वेति तं जगौ ॥ २० ॥ अस्माकं स्वामिनी देव–दत्ता विज्ञपयत्यदः ॥ कलानिधे ! प्रसीद त्व–मागच्छास्मन्निकेतनम् ॥ २१ ॥ मूलदेवोऽवदत्कुब्जे !, नागमिष्यामि तद्गृहम् ॥ गणिकाजनसङ्गो हि, निषिद्धो बुद्धिशालिनाम् ॥ २२ ॥ यदुक्तं—" या विचित्रविटकोटिनिघृष्टा, मद्यमांसनिरताऽतिनिकृष्टा ॥ कोमला वचसि चेतसि दुष्टा, तां भजन्ति गणिकां न विशिष्टाः ॥ २३ ॥" तेनेत्युक्ताऽपि सा चाटु–शतैरावर्ज्य तं भृशम् ॥ सनिर्बन्धं करे धृत्वा–ऽचीचलन्निलयं प्रति ॥ २४ ॥ सोऽथ गच्छन् पुरो यान्तीं, कुब्जामास्फाल्य तां रयात् ॥ कलायाः कौशलाद्विद्या–प्रयोगाच्च व्यधादृजुम् ॥ २५ ॥ ततस्सविस्मयाऽऽनन्दा, सा तं प्रावीविशद्गृहे ॥ देवदत्ताऽपि तं प्रेक्ष्य, बभूवाऽऽमोदमेदुरा ॥ २६ ॥ वामनस्याऽपि सा तस्य, वीक्ष्य लावण्यमद्भुतम् ॥ विस्मिता विष्टरे तुङ्गे, गौरवात्तं न्यवीविशत् ॥ २७ ॥ ततस्तया कुब्जिकया, दर्शयन्त्या निजं वपुः ॥ प्रोक्ते तच्चेष्टिते देव–दत्ता देवं विवेद तम् ॥ २८ ॥ वैदग्ध्यगर्भैरालापैः, कुर्वन् गोष्ठीं तया समम् ॥ मूलदेवो मनस्तस्याः, स्ववशं विदधे द्रुतम् ॥ २९ ॥ यतः—" अणुणयकुसलं परिहा–सपेसलं लडहवाणिदुल्ललिअं ॥ आलवणंपि हु च्छेआ–ण कम्मणं किं च मूलीहिं ?

१ अयस्कान्तः 'लोहचुम्बक' इति भा० । २ कस्तुरिकावत् । ३–५ गृहम् । ४ सेविता इत्यर्थः । ६ आसने ।

॥ ३० ॥" अथैको वैणिकस्तत्रा–ऽऽययौ वीणाविशारदः ॥ आदेशाद्देवदत्तायाः, सोऽपि वीणामवीवदत् ॥ ३१ ॥ तामाकर्ण्य प्रमुदिता, देवदत्तैवमब्रवीत् ॥ साधु साधु त्वया वीणा, वादिता वरवैणिक ! ॥ ३२ ॥ स्मित्वाऽथ वामनः प्रोचे–ऽवन्तीलोकोऽखिलोप्यहो ॥ शुभाशुभविभागं द्राग्, वेत्ति कामं विचक्षणः ॥ ३३ ॥ देवदत्ता तदाकर्ण्य, साशङ्केति शशंस तम् ॥ महात्मन् ! किमिह क्षुण्णं, विद्यते यद्वदस्यदः ॥ ३४ ॥ सोऽवादीत्किमपि न्यूनं, वर्त्तते न भवादृशाम् ॥ किन्तु वंशः सशल्योऽस्य–मस्ति तन्त्री च गर्भिणी ॥ ३५ ॥ विद्वन् ! कथमिदं ज्ञेय–मित्युक्ते देवदत्तया ॥ सोऽप्येतद्दर्शयामीति, वदन् वीणामुपाददे ॥ ३६ ॥ तन्त्र्याः केशं दृष[1]त्खण्डं, वंशाच्चाकृष्य दत्तवान् ॥ तां चाशु प्रगुणीकृत्य, स्वयं वीणामवादयत् ॥३७॥ व्यक्तग्रामस्वरां ग्राम-रागसङ्गममञ्जुलाम् ॥ अतुच्छमूर्च्छनां लोक–कर्णपान्थसुधाप्रपाम् ॥ ३८ ॥ मञ्जुघोष[2]वतीं घोष[3]—वतीमाकर्ण्य तां रयात् ॥ देवदत्ता सतन्[4]त्रासी—त्परतन्त्रमना भृशम् ॥ ३९ ॥ [युग्मम्] करेणु[5]रेका पूत्कार–शीलाऽभूत्तद्गृहान्तिके ॥ तद्विणाक्कणितं श्रुत्वा, साऽपि तूष्णीकतां दधौ ॥४०॥ देवदत्ता ततः स्नेहो–दश्चद्रोमोद्गमाऽवदत् ॥ अहो ! विदग्ध ! वैदग्ध्य—मिदं ते जगदुत्तमम् ॥ ४१ ॥ विप[6]ञ्चीवादने दक्षा, वाणीतुम्बुरुनारदाः ॥ गीयन्ते ये बुधैर्विश्वे, ते विश्वेऽपि जितास्त्वया ॥ ४२ ॥ वैणिकोऽपि तदा नत्वा, तस्य पादावदोऽवदत् ॥ विपञ्चीवादनं सद्यः, प्रसद्य मम शिक्षय ॥ ४३ ॥ धूर्त्ताधिपोऽभ्यधान्नाहं, सम्यग्जानामि वल्ल[7]कीम् ॥ अस्ति किन्तु दिशि प्राच्यां, पाटलीपुत्रपत्तनम् ॥ ४४ ॥ तत्र विक्रमसेनाह्वः, कलाचार्योऽस्ति धीनिधिः ॥ मूलदेवोऽहश्च किञ्चि-द्वीणां विद्वस्तदाश्रयात् ॥ ४५ ॥ विपञ्चीवादनाम्नायं, सम्पूर्णं तु त एव हि ॥ कलयन्ति कलाकेलि—निलयाः कुशलोत्तमाः ॥ ४६ ॥ नाट्याचार्योऽथ तत्राऽऽगा–

१ पाषाणखण्डम् । २ मनोहरशब्दवतीम् । ३ वीणाम् । ४ सपरिवारा । ५ हस्तिनी । ६ वीणावादने । ७ वीणाम् ।

द्विश्वभूतिर्महामतिः ॥ वामनायावदद्देव-दत्ता तं भरतोपमम् ॥ ४७ ॥ मूलदेवोऽब्रवीदेत-च्छिक्षितायाः पुरस्तव ॥ अस्त्ययं भरतः किन्तु, विशेषो ज्ञास्यतेऽधुना ॥ ४८ ॥ विचारं भारतं तस्या-प्राक्षीद्धूर्त्ताधिपस्ततः ॥ विश्वभूतिस्तु तं मूढो-ऽवमेने वामनत्वतः ॥ ४९ ॥ ततः स तस्य भरत-व्याख्यां स्वैरं वितन्वतः ॥ पूर्वापरविरोधाख्यं, दोषं तत्रोद्भावयद् ॥ ५० ॥ उवाचानुचितं किञ्चि-द्विश्वभूतिस्ततो रुषा ॥ सोपहासं शशंसैवं, मूलदेवोऽपि तं तदा ॥ ५१ ॥ रङ्गाचार्याङ्गनास्वेव, त्वमेवं नाटयेः क्रुधम् ॥ न त्वन्यत्रेति तेनोक्ते, ह्रीणो मौनं बभार सः ॥ ५२ ॥ देवदत्ताऽथ तं खर्वं, पश्यन्ती स्निग्धया दृशा ॥ विश्वभूतेर्विलक्षत्व-मपनेतुमदोऽवदत् ॥ ५३ ॥ भवन्तो नाधुना स्वस्थाः, सन्ति कार्याकुलत्वतः ॥ ततो विमृश्य वक्तव्यः, प्रश्नस्यार्थः क्षणान्तरे ॥ ५४ ॥ जायते नाट्यवेला त-द्देवदत्ते ! व्रजाम्यहम् ॥ एवं वदंस्ततो विश्व-भूतिस्तस्या गृहाद्ययौ ॥ ५५ ॥ देवदत्ताऽथ सम्मान्य, वैणिकं[3] विससर्ज तम् ॥ भोजनावसरे जाते, चेटिकां चैवमभ्यधात् ॥ ५६ ॥ आहूयतामङ्गमर्दः, कोऽपि स्नानार्थमावयोः ॥ उवाच खर्वः कुर्वेह—मभ्यङ्गं ते यदीच्छसि ॥ ५७ ॥ देवदत्ताऽवदद्दक्ष !, त्वमेतदपि वेत्सि किम् ? ॥ सोऽवादीद्वेद्मि नो किन्तु, तज्ज्ञपार्श्वे स्थितोस्म्यहम् ॥ ५८ ॥ दास्यानीतं गृहीत्वाऽथ, पक्वतैलं स वामनः ॥ प्रारेभेऽभ्यञ्जनं तेन, वशीचक्रे च तन्मनः ॥ ५९ ॥ अहो ! सर्वकलादाक्ष्यं, पाणिस्पर्शोप्यहो ! मृदुः ॥ तत्सर्वथा न सामान्यः, किन्तु सिद्धपुमानसौ ॥ ६० ॥ प्रकृत्येदृशरूपस्य, न स्युरेतादृशा गुणाः ॥ प्रच्छन्नं रूपमेतस्य, तत्प्रादुष्कारयाम्यहम् ॥ ६१ ॥ देवदत्तेति सञ्चिन्त्य, तत्पादाब्जे प्रणम्य च ॥ इत्युवाच गुणैरेव, ज्ञातं ते रूपमद्भुतम् ॥ ६२ ॥ दक्षो दाक्षिण्यवान् सिद्ध—पुमानाश्रितवत्सलः ॥ महाभागश्च मे ख्यात-स्त्वं

---

१ नाट्याचार्य । २ वामनम् । ३ वीणावादकम् ।

गुणैरेव तादृशैः ॥ ६३ ॥ तत्ते स्वाभाविकं रूपं, द्रष्टुमुत्कण्ठते मनः ॥ त्यक्त्वा मायामिमां कृत्वा, कृपां तन्मे प्रदर्शय ॥ ६४ ॥ इत्थं तया सनिर्बन्ध-मुदितो मुदितोऽथ सः ॥ आकृष्य गुटिका रूप-विपर्ययकरीं मुखात् ॥ ६५ ॥ नवयौवनलावण्य-मञ्जुलं स्मर-जित्वरम् ॥ आविश्चक्रे निजं रूपं, जगज्जनमनोहरम् ॥ ६६ ॥ [युग्मम्] ततस्तं दृक्चकोरैक-चन्द्रं लवणिमोदधिम् ॥ वीक्ष्य हर्षोल्लसद्रोम-हर्षोच्चैः सा विसिष्मिये ॥ ६७ ॥ प्रसादो मे महांश्चक्रे, युष्माभिरिति वादिनी ॥ देवदत्ता वितेनेऽथ, तदङ्गाभ्यङ्गमात्मना ॥ ६८ ॥ अथ द्वावपि तौ स्नात्वा, व्यधत्तां सह भोजनम् ॥ देवदूष्ये ततो देव-दत्तादत्ते स पर्यधात् ॥ ६९ ॥ ततो विदग्धगोष्ठीं तौ, क्षणं रहसि चक्रतुः ॥ मूलदेवं तदा देव-दत्तैवमवदन्मुदा ॥ ७० ॥ परो लक्षा नरा दक्षा, महात्मन्! वीक्षिता मया ॥ न तु त्वा-मन्तराऽन्येन, हृतं केनापि मे मनः ॥ ७१ ॥ यतः—"नयणेहिं को न दीसइ, केण समाणं न होंति उल्लावा ॥ हिअयाणंदं जं पुण, जणयइ तं माणुसं विरलं ॥ ७२ ॥" किञ्च—"भवन्ति सगुणाः केऽपि, कुरूपा मृगनाभिवत् ॥ इन्द्रवा[1]रुणवत्केऽपि, रूपवन्तोऽपि निर्गुणाः ॥ ७३ ॥ ये तु मन्दा[2]रवद्रूप-वन्तः सारगुणान्विताः ॥ ते चिन्तामणिवत्पृथ्व्यां, दुर्लभाः स्युर्भवादृशाः ॥ ७४ ॥" नाथा[3]मि तदहं नाथ!, नाऽथ कार्या विचारणा ॥ यथा स्थितोऽसि मच्चित्ते, तथा स्थेयं ममालये[4] ॥ ७५ ॥ सोऽथाऽवादीदयि! द्रव्य-हीने वैदेशिके मयि ॥ प्रतिबन्धो न ते युक्तो, भ्रमर्या इव किंशुके ॥ ७६ ॥ सर्वेषामपि जन्तूनां, प्रेम स्यात्सधने जने ॥ अर्थमात्रैषिणां वेश्या-जनानां तु विशेषतः ॥ ७७ ॥ गुणानुराद्गणिका, यदि स्यान्निर्धने रता ॥ तदा ह्युपार्जनाभावा—त्सीदेत्तस्याः कुलं सदा ॥ ७८ ॥ वेश्या स्माह गुणज्ञानां, प्रेम्णो मानसजन्मनः ॥ धनं निब[5]न्धनं न स्या-द्गुणा; किन्तु निबन्धनम् ॥ ७९ ॥

---

१ इन्द्रधनुष्यवत् । २ कल्पवृक्षवत् । ३ याञ्चामि । ४ गृहे । ५ कारणम् ।

धनं हि बाह्यमिभ्यास्त—द्बहिरेव स्पृशन्ति नः ॥ चित्ते तु त्वादृशा एव, प्रविशन्ति कलाधनाः ॥ ८० ॥ यतः—“सज्जनानां
वचो द्रव्य-सहस्रादतिरिच्यते ॥ स्निग्धं चालोकितं लक्षा-त्सौहार्दं कोटितस्तथा ॥ ८१ ॥ स्वदेशः परदेशश्चा-
ऽन्येषां न तु कलावताम् ॥ सकलो[1] हि शशीव स्या-त्पूजनीयो जगत्रये ॥ ८२ ॥” तदन्वहं त्वयाऽवश्य—मागन्तव्यं
ममौकसि ॥ सनिर्बन्धं तयेत्युक्तः, प्रतिपेदे स तद्वचः ॥ ८३ ॥ ततो मिथोऽनुरक्तौ तौ, तुल्यचातुर्यशालिनौ ॥ चिरं चिक्रीडतुः
स्वैरं, करेणुकरिणाविव ॥ ८४ ॥ देवदत्ताऽथ नृत्यार्थ—माहूता राजवेत्रिणा ॥ मूलदेवं सहादाय, ययौ पार्थिवपर्षदि ॥ ८५ ॥
उद्दामकरणं तत्र, नाटकं निर्ममे च सा ॥ पटहं वादयंस्तां चा—ऽनर्तयद्धूर्तनायकः ॥८६॥ वीक्ष्य तं नाटकं कान्तं, भूकान्तो[2] विस्मितो
भृशम् ॥ याचस्व वरमित्यूचे, न्यासीचक्रे तया तु सः ॥ ८७ ॥ गाढप्रेमा ततो मूल-देवे देव इवाप्सराः ॥ देवदत्ता समं तेन,
सौख्यमन्वहमन्वभूत् ॥ ८८ ॥ मूलदेवस्तु तत्रापि, न द्यूतव्यसनं जहौ ॥ ततस्तं देवदत्तैव-मूचे सानुनयं[3] रहः ॥ ८९ ॥ कलङ्क-
स्त्वादृशां द्यूतं, वैरस्यं[4]मिव वारिधेः ॥ तदिदं व्यसनं श्रीणां, व्यसनं मुञ्च वल्लभ ॥ ९० ॥ तयेत्युक्तोऽपि नाऽत्याक्षी—न्मूलदेवस्तु
देवनं[5] ॥ दुस्त्यजं व्यसनं प्रायो, विशां गुणवतामपि ॥ ९१ ॥ तस्यां पुर्यां सार्थवाहो-ऽचलाह्वोऽभून्महाधनः ॥ स तु पूर्वं
मूलदेवा-द्देवदत्तारतोऽभवत् ॥ ९२ ॥ यद्यत्साऽमार्गयत्तत्त—त्सोऽदात्तस्यै धनादिकम् ॥ प्राणानपि जनो रागी, दत्ते वित्त-
स्य का कथा ॥ ९३ ॥ तत्राऽऽयान्तं मूलदेवं, ज्ञात्वा सोऽन्तः क्रुधं दधौ ॥ रोषः स्यात्प्राणिनां प्रायः, एकद्रव्याभिला-
षिणाम् ॥ ९४ ॥ छिद्राणि मूलदेवस्या-ऽन्वेषयामास सोऽन्वहम् ॥ तद्भिया न ययौ तस्याः, सौधे धूर्तो[6] विना छलम् ॥ ९५ ॥

---

१ कलया सहितः । २ नृपः ३ सप्रेमं । ४ विगतरसत्वं क्षारत्वमित्यर्थः । ५ द्यूतम् । ६ मूलदेवः ।

अथोचे देवदत्तां त-न्माता कैतवसेवधिम् ॥ कितवं मूलदेवाहं, निर्द्रव्यं मुञ्च नन्दने ! ॥ ९६ ॥ भूरिवित्तप्रदे नित्य—मचले निश्चला भव ॥एकत्र कोशे द्वौ खड्गौ, न हि मातः कदाचन;॥ ९७ ॥ देवदत्ताऽब्रवीन्मातः !, केवलं धनरागिणी ॥ नास्म्यहं किन्तु मे भूयान्, प्रतिबन्धो गुणोपरि ॥ ९८ ॥ क्रोधाध्माताऽवदन्माता, धूर्त्ते स्युस्तत्र के गुणाः ? ॥ देवदत्ता ततोऽवादी-त्तद्गुणाक्षिप्तमानसा ॥ ९९ ॥ दक्षो दाक्षिण्यवान् धीरः, कलावेदी प्रियंवदः ॥ दाता विशेषविचार्यं, तन्नैवाऽमुं जहाम्यहम् ॥ १०० ॥ ततः सा कुट्टिनी कोपा— विष्टा दुष्टा निजाङ्गजाम् ॥ प्रतिबोधयितुं नैकान्, दृष्टान्तानित्यदीदृशत् ॥ १०१ ॥ सा यावकेऽर्थितेऽदात्तं, नीरसं दारु चन्दने ॥ माल्ये निर्माल्यमिक्षौ च, तत्प्रान्तं नीरमासवे ॥ १०२ ॥ किमेतदिति सा पुत्र्या, पृष्टा चैवमवोचत ॥ इदं यादृक् प्रियस्तेऽसौ, तादृक् तं मुञ्च तद्द्रुतम् ॥ १०३ ॥ देवदत्ताऽभ्यधान्मातः !, परीक्षामविधाय किम् ॥ तमेतत्सममाख्यासि, मूर्खो मणिमिवोपलम् ॥ १०४ ॥ परीक्ष्यतामयं तर्हि, जनन्येत्युदिता सुता ॥ इक्षून् प्रार्थयितुं दासीं, प्राहिणोदचलान्तिके ॥ १०५ ॥ देवदत्ता याचते त्वा-मिक्षूनिति तयोदितः ॥ इक्षुभिः शकटं भृत्वा-ऽचलः प्रैषीत्प्रमोदतः ॥ १०६ ॥ तद्दृष्ट्वाऽक्काऽवदत्पश्या—ऽचलस्यौदार्यमद्भुतम् ॥ प्रैषीन्मानातिगानिक्षून्, कल्पवृक्ष इवाशु यः ॥ १०७ ॥ ततः सुता जगौ मात-र्यद्यहं स्यां करेणुका ॥ तदा ममोपयुज्यन्त, इक्षवोऽमी असंस्कृताः ॥ १०८ ॥ अत्रैवार्थे मूलदेवो-ऽप्यादेष्टव्योऽभुजिष्यया ॥ द्वयोरपि तयोर्मात-र्विशेषो ज्ञायते यथा ॥ १०९ ॥ इत्युक्त्वा मूलदेवान्ते, प्रेषीत्सा माधवीलताम् ॥ साप्यास्ति देवदत्ताया, इक्षुश्रद्धेति तं जगौ ॥ ११० ॥ ततस्स पञ्चषानिक्षू-नादायापास्य तत्त्वचम् ॥ मुक्त्वा मूलाग्रपर्वाणि, द्व्यङ्गुलागण्डिका व्यधात् ॥ १११ ॥ कर्पूरवासितास्ताश्च,

१ मदीरायाम् । २दास्या ।

चातुर्जातकसंस्कृताः ॥ शूलप्रोताः शरावान्तः, क्षिप्त्वा प्रैषीत्तदावृताः ॥ ११२ ॥ ताः प्रेक्ष्य मुदिता देव-दत्ताऽऽख्यज्जननीमिति ॥ अनयोरन्तरं पश्य, काचवैडूर्ययोरिव ॥ ११३ ॥ तदहं तद्गुणैरेव, तस्मिन् रक्तास्मि नान्यथा ॥ अक्का दध्यौ नैनमेषा, त्यजत्यत्य-न्तमोहिता ॥ ११४ ॥ करोम्युपायं तत्कश्चि-द्येनायं कामुकः स्वयम् ॥ पुर्या निर्याति जाङ्गुल्याः, पाठेनेव गृहादहिः ॥ ११५ ॥ ध्यात्वेति शम्भली[2] स्माहा-ऽचलं कैतवकोविदा ॥ ग्रामान्तरं गमिष्यामी-त्यलीकं ब्रूहि मे सुताम् ॥ ११६ ॥ तमाह्वास्यति धूर्त्तं सा, ज्ञात्वा त्वामन्यतो गतम् ॥ तदा भटैर्वृतः सज्जै-र्मत्सङ्केतात्त्वमापतेः ॥ ११७ ॥ धूर्त्ततामृग[3]धूर्त्तं च, तं तथैवापमानयेः ॥ यथा भूयोऽत्र नागच्छे-त्सर्पधाम्नीव मूषकः ॥ ११८ ॥ तत्स्वीकृत्याऽचलो देव-दत्तायै स्वं वितीर्य च ॥ ग्रामं यामीत्युदित्वा च, निरगात्तन्नि-केतनात्[4] ॥ ११९ ॥ निःशङ्का देवदत्ताऽथ, मूलदेवमवीविशत् ॥ अक्कावाचाऽचलोप्यागा-त्तत्र [5]सत्रोद्भटैर्भटैः ॥ १२० ॥ तं चाऽऽ-यान्तं वीक्ष्य देव-दत्ता तस्मै न्यवेदयत् ॥ ततो भीतो मूलदेव-स्तल्पस्याधो न्यलीयत ॥ १२१ ॥ शय्याधःस्थं च तं ज्ञात्वा, शम्भलीसञ्ज्ञयाचलः ॥ तत्रोपविश्य पल्यङ्के, देवदत्तामिदं जगौ ॥ १२२ ॥ स्नास्याम्यहं देवदत्ते !, स्नानीयं प्रगुणीकुरु ॥ साऽ-वादीदासने तर्हि, स्नानार्हेऽत्रोपविश्यताम् ॥ १२३ ॥ स प्रोचेऽत्रैव पर्यङ्के-ऽभ्यक्तः स्नातश्च साम्बरः ॥ स्वप्नेऽद्याऽहं स च स्वप्नो, भवेत्सत्यापितः श्रिये ॥ १२४ ॥ स्नास्याम्यहं तदत्रैव, तेनेत्युक्ते जगाद सा ॥ स्वामिन्नेवमिदं हृद्यं, तूलिकादि विनङ्क्ष्यति ॥ १२५ ॥ अचलोऽप्यब्रवीत्तर्हि, दास्ये सर्वमितः शुभम् ॥ अक्काप्युवाच किं पुत्रि !, भर्तुरिष्टं करोषि न ॥ १२६ ॥ ततः परवशा देव-दत्ता दूनमना अपि ॥ अभ्यज्योद्वर्तयामास, पर्यङ्कस्थितमेव तम् ॥ १२७ ॥ उष्णैः खलिजलाद्यैस्तं, स्नपयामास सा ततः ॥ तल्पाधःस्थो

१ तज तमालपत्र एलची अने नागकेसरथीबनेल चूर्ण । २ अक्का । ३ मृगधूर्तः शृगालः । ४ गृहात् । ५ सत्रा सह ।

मूलदेव-स्तैरभ्रियत सर्वतः ॥ १२८ ॥ सोऽथ दध्यौ ममाप्यद्या-ऽऽपतितं व्यसनं महत् ॥ प्राणिनः प्राज्यरागस्य, किं वा
दुःखं न सम्भवेत् ॥ १२९॥ यतः-"देशत्यागं वह्नितापं, कुट्टनं च मुहुर्मुहुः ॥ रागातिरेकान्मञ्जिष्ठा-ऽप्यश्नुते किं पुनः पुमान्!
॥ १३० ॥" तदिदानीमुपायं कं, कुर्वे तिष्ठामि यामि वा ॥ दिग्मूढवदिति ध्यायं-स्तत्रास्थाद्धूर्तराट् तदा ॥ १३१ ॥ ततोऽचलभटान्
दृष्टि-सञ्ज्ञयाऽऽहूय कुट्टिनी ॥ तयैवाऽचलमादिक्ष-द्धूर्तो निष्काश्यतामिति ॥ १३२ ॥ ततस्तमचलो धृत्वा, केशपाशे समाकृषत् ॥
इति चोवाच रे! ब्रूहि, शरणं तव कोऽधुना? ॥ १३३ ॥ मया भूरितरैर्वित्तैः, स्वीकृतां गणिकामिमाम् ॥ रिरंसोस्तेऽधुना ब्रूहि,
कुर्वेऽहं कश्च निग्रहम्? ॥ १३४ ॥ मूलदेवोऽथ परितः, प्रेक्ष्य शस्त्रोद्भटान् भटान् ॥ इति दध्यौ बलं कुर्वे, चेत्तदा जीवितं क्व मे?
॥ १३५ ॥ निरायुधोऽहं कर्तव्यं, वैरनिर्यातनं च मे ॥ तद्बलावसरो नाय-मिति ध्यात्वेत्युवाच सः ॥ १३६ ॥ यत्तुभ्यं रोचते तत्त्वं,
साम्प्रतं कुरु सत्वरम् ॥ तच्छ्रुत्वाऽचिन्तयत्सार्थ-पतिरित्थं महामतिः ॥ १३७ ॥ महापुरुष इत्येष, रूपेणैव निरूप्यते ॥ सुलभानि
च संसारे, व्यसनानि सतामपि? ॥ १३८॥ यदुक्तं-"कस्य स्यान्न स्खलितं, पूर्णाः सर्वे मनोरथाः कस्य ॥ कस्येह सुखं नित्यं,
दैवेन न खण्डितः को वा? ॥ १३९ ॥" दैवादापदमापन्न-स्तन्नायं निग्रहोचितः ॥ विमृश्येत्यचलः प्रोचे, मूलदेवं महामनाः
॥ १४० ॥ इतोऽपराधान्मुक्तोऽसि, प्राप्तोऽप्येनां दशां मया ॥ तत्त्वयाप्युपकर्तव्य-मीदृशे समये मम ॥ १४१ ॥ तेनेत्युक्त्वा विमु-
क्तोसौ, सद्यो निर्गत्य तद्गृहात् ॥ पुरीबहिःस्थे सरसि, स्नात्वा वस्त्राणि धौतवान् ॥ १४२॥ दध्यौ चेत्युन्मना मायां, कृत्वाऽनेनाऽस्मि
वञ्चितः ॥ तदुपायं वैरशुद्धेः, क्वापि गत्वा करोम्यहम् ॥ १४३ ॥ ध्यायन्नित्यचलन्मूल-देवो वेण्णातटं प्रति ॥ तत्र मार्गेऽटवीं
चैकां, प्राप द्वादशयोजनीम् ॥ १४४ ॥ विना सहायं दुष्प्राप-पारां तामवधारयन् ॥ सहायं मार्गयन्मार्ग-मुखेऽटव्याः स तस्थिवान्

॥ १४५ ॥ तदा च सुन्दराकारः, शम्बलस्थगिकाधरः ॥ विप्रः कुतोऽपि टक्काह्व-जातिस्तत्र समाययौ ॥ १४६ ॥ तुष्टस्ततोऽवदन्मूल-देवस्तमिति सादरम् ॥ कियद्दूरं क्व च ग्रामे, गन्तव्यं ते द्विजोत्तम ! ॥ १४७ ॥ द्विजो जगाद यास्यामि, कान्तारात्परतः स्थितम् ॥ ग्रामं वीरनिधानाख्यं, ब्रूहि क्व त्वं गमिष्यसि ? ॥ १४८ ॥ धूर्त्तोऽभ्यधत्त गन्तव्यं, मम वेण्णातटे पुरे ॥ द्विजोऽवादीत्तदाऽऽगच्छा-तिगच्छावो यथाऽटवीम् ॥ १४९ ॥ तौ व्रजन्तौ वने मध्यं-दिने पल्वलमाप्नुताम् ॥ क्षणं विश्रम्यतामत्रे-त्यूचे तत्रापरं द्विजः ॥ १५० ॥ ततः प्रक्षाल्य वदन-पाणिपादादि धूर्त्तराट् ॥ द्रुच्छायामाश्रयत् स्निग्ध-वधूवत्खेदहारिणीम् ॥ १५१ ॥ विप्रस्तु स्थगिकामध्या—त्सक्तूनाऽऽकृष्य वारिणा ॥ आर्द्रयामास तान् भोक्तुं, चैक एवोपचक्रमे ॥ १५२ ॥ धूर्त्तो दध्यौ क्षुधार्तत्वा—द्भोज्यं नाऽऽदावदान्मम ॥ भुक्त्वा तृप्तः पुनरयं, ममाऽप्येतत्प्रदास्यति ॥ १५३ ॥ विप्रस्तु मार्गमित्रायाऽप्यस्मै नो किञ्चिदप्यदात् ॥ याचको हि स्वयं प्रायो—ऽन्यस्मै दातुं न शक्नुयात् ॥ १५४ ॥ विप्रेऽथ स्थगिकां बद्ध्वा, पुरतः प्रस्थिते सति ॥ धूर्तेशोऽनुव्रजन् दध्या-वपराह्णे प्रदास्यति ॥ १५५ ॥ द्विजस्तथैव सायाह्न-ऽप्यभुक्ताऽस्मै तु नो ददौ ॥ कल्ये दास्यत्यसौ नून-मिति दध्यौ च धूर्तपः ॥ १५६ ॥ पुरो यान्तौ च तौ रात्रौ, जातायां वटसन्निधौ ॥ मार्गं मुक्त्वा सुषुपतुः, प्रभाते च प्रचेलतुः ॥ १५७ ॥ जाते मध्यन्दिने प्राग्व-द्विप्रो भुङ्क्ते स्म नत्वदात् ॥ मूलस्त्वाशातन्तुबद्ध—जीवितः पुरतोऽचलत् ॥ १५८ ॥ तृतीये तु दिने मूल-देवो दध्यौ क्षुधातुरः ॥ तीर्णप्रायाटवी तस्मा-दद्यावश्यं प्रदास्यति ॥ १५९ ॥ तत्राप्यह्नि द्विजो नादा-त्तीर्णेऽरण्ये जगौ तु तम् ॥ वयस्य ! तव मार्गोऽयं, मम चायं व्रजामि तत् ॥ १६० ॥ मूलदेवोऽभ्यधाद्भट्ट !, त्वत्साहाय्यादियं मया ॥ तीर्णा महाटवी तुम्ब-महिम्नेव महानदी ॥ १६१ ॥ कार्योत्पत्तौ ततो मूल-देवनाम्नो ममान्तिके ॥

वेण्णातटे त्वमागच्छे—र्नामाऽऽख्याहि निजं च मे ॥ १६२ ॥ अहं निर्घृणशर्मेति, जनैर्दत्तापराभिधः ॥ द्विजोऽस्मि सद्धडो नामे-त्युदित्वा सोऽगमत्ततः ॥ १६३ ॥ प्रति वेण्णातटं गच्छन्, मूलदेवस्ततोऽन्तरा ॥ वसन्तं ग्राममैक्षिष्ट, भिक्षार्थं तत्र चागमत् ॥ १६४ ॥ ग्रामं ग्रामं तत्र लेभे, कुल्माषानेव केवलान् ॥ तानादाय प्रतस्थेऽथ, मूलः[1] प्रति जलाशयम् ॥ १६५ ॥ अत्रान्तरे तपस्तेज-स्तरणिं[2] शान्तचेतसम् ॥ मासोपवासिनं साधु-मायान्तं ग्रामसम्मुखम् ॥ १६६ ॥ समीक्ष्य मुदितो मूल-देव एवमचिन्तयत् ॥ धन्योऽहं यन्मया दृष्टः, समयेऽस्मिन्नसौ मुनिः ॥ १६७ ॥ [युग्मम्] यथा भवेन्मरुस्थल्यां, दुर्लभस्त्रिदशद्रुमः[3] ॥ तथा रत्नत्रयाधारः, स्थानेऽत्राऽसौ महामुनिः ॥ १६८ ॥ ग्रामेऽस्मिन्कृपणे किञ्चि-दप्यसौ न च लप्स्यते ॥ लप्स्येऽहं तु पुनर्भोज्य-मत्र वाऽन्यत्र वा भ्रमन् ॥ १६९ ॥ इमान् विशुद्धान् कुल्माषां—स्तद्दत्वाऽस्मै महात्मने ॥ विवेकशाखिनं कुर्वे-ऽचिरात्सफलमात्मनः ॥ १७० ॥ ध्यात्वेत्युद्गतरोमाञ्चः, प्रमोदाश्रुविमिश्रदृक् ॥ भक्तिपूर्वं मूलदेवो, मुनिं नत्वैवमब्रवीत् ॥ १७१ ॥ व्यसनाम्भोधिपतिते, मयि कृत्वा कृपां प्रभो! ॥ एतानादत्स्व कुल्माषा-न्माञ्च निस्तारय द्रुतम् ॥ १७२ ॥ द्रव्यादिशुद्धिं विज्ञाय, ततस्तानाददे यतिः ॥ ततः प्रमुदितो मूल-देव एवमवोचत ॥ १७३ ॥ धन्यानां हि नराणां स्युः, कुल्माषाः साधुपारणे ॥ तदा च वीक्ष्य तद्भक्तिं, हृष्टा काऽपि सुरीत्यवक् ॥ १७४ ॥ वत्स! त्वया कृतं साधु, साधुभक्तिं वितन्वता ॥ ततः श्लोकोत्तरार्धेन, यत्तेऽभीष्टं वृणुष्व तत् ॥ १७५ ॥ मूलदेवोऽपि तां देवी-मवादीन्मुदितस्ततः ॥ देहि वेश्यां देवदत्तां, राज्यश्चेभसहस्रयुक् ॥ १७६ ॥ देव्युवाचाऽचिरादेव, लप्स्यसे सर्वमप्यदः ॥ मूलदेवस्ततः साधुं, नत्वा ग्रामेऽगमत्पुनः ॥ १७७ ॥ भिक्षां तत्राऽपरां प्राप्य, भुक्त्वा च स पुरो

---

१ मूलदेवः । २ तरणिः सूर्यः । ३ कल्पवृक्षः ।

व्रजन् ॥ प्राप वेण्णातटं पान्थ-शालायां तत्र चास्वपीत् ॥ १७८ ॥ निशायाश्चान्तिमे यामे, पूर्णेन्दुं निर्मलद्युतिम् ॥ स्वप्नेऽपश्य-
न्मूलदेवः, प्रविशन्तं निजानने ॥ १७९ ॥ तदा कार्पटिकोऽप्येको-ऽद्राक्षीत्स्वप्नं तमेव हि ॥ विनिद्रः स तु पप्रच्छा-ऽन्येषां
स्वप्नफलं ततः ॥ १८० ॥ स्वप्नार्थं तस्य तत्रैव-मेकः कार्पटिकोऽवदत् ॥ मण्डकं साज्यमद्य त्वं, खण्डायुक्तं च लप्स्यसे ॥ १८१ ॥
स च कार्पटिकः प्राप, तावताऽपि परां मुदम् ॥ मूलदेवस्तु मूढानां, नो तेषां स्वप्नमब्रवीत् ॥ १८२ ॥ सोऽथ कार्पटिको लेभे,
गेहाच्छादनकर्मणि ॥ यथोक्तं मण्डकं तच्चा-ऽन्येषां स्वेषां न्यवेदयत् ॥ १८३ ॥ प्रत्यूषे मूलदेवस्तु, गत्वोद्याने धियां निधिः ॥
मालिकं प्रीणयामास, कुसुमावचयादिना ॥ १८४ ॥ तुष्टस्तस्मै मालिकोऽपि, वरपुष्पफलान्यदात् ॥ तान्यादायाऽगमत्स्वप्न-शास्त्र-
कोविदधाम्नि सः ॥ १८५ ॥ नत्वा दत्वा च पुष्पादि, पाठकाय न्यवेदयत् ॥ मूलदेवो निजं स्वप्नं, सोऽपि हृष्टोऽब्रवीदिति
॥ १८६ ॥ वत्स ! वक्ष्याम्यहं स्वप्न-फलं तव शुभे क्षणे ॥ अद्यातिथी भवास्माकं, सोऽपि तत्प्रत्यपद्यत ॥ १८७ ॥ ततस्तं स्नप-
यित्वा च, भोजयित्वा च सादरम् ॥ उपाध्यायोऽभ्यधाद्वत्स !, कन्येयं परिणीयताम् ॥ १८८ ॥ मूलोऽवादीन्ममाज्ञात-कुलस्यापि
निजां सुताम् ॥ तात ! दत्से कथङ्कारं, ततः सोऽप्येवमालपत् ॥ १८९ कुलं गुणाश्च ते वत्स !, मूर्त्यैव विदिता मया ॥ तदिमां मे
सुतां सद्यः, पाणौ कृत्य कृतार्थय ॥ १९० ॥ इत्युक्त्वाऽध्यापकस्तस्मै, कन्यां दत्वैवमब्रवीत् ॥ सप्तरात्रान्तरे भावी, स्वप्नादस्मा-
न्नृपो भवान् ॥ १९१ ॥ हृष्टस्ततो मूलदेव-स्तदावासे सुखं वसन् ॥ गत्वोद्याने पञ्चमेऽह्नि, चम्पकद्रुतलेऽस्वपीत् ॥ १९२ ॥ तदा
च तत्पुराधीशः, प्रापापुत्रः परा[1]सुताम् ॥ ततोऽधिवासयामासुः, पञ्च दिव्यानि धीसं[2]खाः ॥ १९३ ॥ हस्त्यश्वछत्रभृ[3]ङ्गार—चामराः

---

१ मरणम् । २ मन्त्रिणः । ३ भृङ्गारः कलशः ।

मन्त्रवासिताः ॥ पुरिमध्येऽभ्रमन् राज्य-योग्यं मर्त्यं तु नाऽऽप्नुवन् ॥ १९४ ॥ ततो बहिर्भ्रमन्तस्ते, मूलदेवं व्यलोकयन् ॥ प्रसुप्त-मपरावृत्त-च्छायं चम्पकसन्निधौ ॥ १९५ ॥ ततश्चक्रे हयो हेषां, गजो गुलगुलायितम् ॥ अभिषेकं च भृङ्गार-श्चामरौ वीजनं तथा ॥ १९६ ॥ पुंण्डरीकं च तस्योर्द्धं, व्यक्तसत्पुण्डरीकवत् ॥ सुस्वामिप्राप्तिमुदितै-र्जनैश्चक्रे जयारवः ॥ १९७ ॥ ततस्तं सिन्धुरः सौव-स्कन्धेऽध्यारोपयत्स्वयम् ॥ प्रावीविशच्च नगरे, नागरैर्निर्मितोत्सवे ॥ १९८ ॥ राज्याभिषेकं तस्याऽथ, चक्रुः सामन्तमन्त्रिणः ॥ तदा च देवता व्योम्नि , व्यक्तमेवमवोचत ॥ १९९ ॥ “ देवतानां प्रभावेणा—वाप्तराज्यः कलानिधिः ॥ एष विक्रमराजाह्वो, राजा मान्योऽखिलैर्जनैः ॥ २०० ॥ यस्त्वस्य भूपतेराज्ञा-मात्मद्वेषी न मंस्यते ॥ तमहं निग्रहीष्यामि, विद्युत्पात इवाङ्घ्रिपम् ॥ २०१ ॥”
तन्निशम्याऽखिलं राज-मण्डलं भीतविस्मितम् ॥ तस्याऽवश्यमभूद्वश्यं, सौख्यं धर्मवतो यथा ॥ २०२ ॥ सोऽथ भूपो व्यधात्प्रीतिं, प्राभृतप्रेषणादिना ॥ विचारधवलाख्येनो-ज्जयनीस्वामिना समम् ॥ २०३ ॥

इतश्च—देवदत्ताऽपि तां प्रेक्ष्य, मूलदेवविडम्बनाम् ॥ इत्युवाचाऽचलं कोपा-वेशकम्पितविग्रहा ॥ २०४ ॥ रे मूढ ! त्वया ज्ञाता, परिणीतवधूरहम् ॥ यन्ममापि गृहेऽकार्षी-रसमञ्जसमीदृशम् ॥ २०५ ॥ अतः परं समागम्यं, नैवास्मद्वेश्मनि त्वया ॥ इत्यु-क्त्वा तं च निष्काश्य, गेहात्साऽगान्नृपान्तिकम् ॥ २०६ ॥ इत्यूचे च प्रभो! दत्त, तं वरं मम साम्प्रतम् ॥ नृपः प्रोचे यदिष्टं ते, तदा-ख्याहि यथा ददे ॥ २०७ ॥ मूलदेवं विना नान्यः, कोऽपि प्रेष्यो मदालये ॥ अचलश्चायमागच्छ-न्निवार्य इति साऽवदत् ॥ २०८ ॥ अस्त्वेवं किन्तु को हेतु-रिति पृष्टेऽथ भूभृता ॥ देवदत्ताज्ञयावार्ता, तामवोचत माधवी ॥ २०९ ॥ रुष्टोऽथ पार्थिवः

१ छत्रम् । २ गजः । ३ वृक्षम् । ४ कोपावेशेन कम्पितशरीरा ।

सार्थ—वाहमाहूय तं जगौ ॥ रे ! किमत्राऽधिपोऽसि त्वं, यदेवं कुरुषे बलम् ॥ २१० ॥ देवदत्तामूलदेवौ, रत्नभूतौ पुरे मम ॥ यस्त्वया धर्षितौ तत्त्वां, मारयिष्यामि साम्प्रतम् ॥ २११ ॥ क्षुद्रेणानेन भूजाने[1] !, किं हतेनेति वादिनी ॥ देवदत्ताऽमोचयत्तं, भूपश्चेत्यवदत्तदा ॥ २१२ ॥ अस्या वाक्येन मुक्तस्त्वं, यद्यप्यचल ! सम्प्रति ॥ तथापि मूलदेवेऽत्रा—ऽऽनीते शुद्धिर्भवेत्तव ॥ २१३ ॥ अचलोऽथ नृपं नत्वा—ऽन्वेषयामास सर्वतः ॥ मूलदेवं न तु प्राप, निर्भाग्य इव सेवधिम् ॥ २१४ ॥ तया न्यूनतया भूपा—द्भीतः सार्थपतिस्ततः ॥ अगात्पारसकूलं द्राग्, भाण्डान्यादाय वाहनैः ॥ २१५ ॥ इतश्च मूलदेवोऽपि, तद्राज्यमपि नीरसं ॥ मन्यमानो विना देव—दत्तां निर्लवणान्नवत् ॥ २१६ ॥ प्राहिणोद्देवदत्तायै, लेखं सद्दूतपाणिना ॥ साऽपि तं वाचयामासा—ऽऽनन्दापूर्णमना इति ॥ २१७ ॥ [युग्मम्] स्वस्ति वेण्णातटान्मूल—देवेनोज्जयनीस्थिता ॥ आलिङ्ग्यालाप्यते देव—दत्ता चित्ताब्ज—हंसिका ॥ २१८ ॥ अस्तीह कुशलं देव—गुरुपादप्रसादतः ॥ त्वयाऽपि स्वाङ्गवार्तत्वं[2]—वार्ता ज्ञाप्या मुदे मम ॥ २१९ ॥ किञ्च साधोर्मया दत्तं, दानं तद्वीक्ष्य मां सुरी ॥ ऊचे वरं वृणुष्वेति, ततोऽहमिति तां जगौ ॥ २२० ॥ देवदत्तासहस्रेभ-युक्तं राज्यं प्रदेहि मे ॥ ततो राज्यं मया लब्धं, तच्च व्यर्थं त्वया विना ॥ २२१ ॥ तत्सत्वरं त्वयाऽऽगम्य—मिहापृच्छ्य धराधरम्[3] ॥ कालक्षेपश्च नात्रार्थे, कर्तव्य इति मङ्गलम् ॥ २२२ ॥ वाचयित्वेति सा तुष्टा, दूतमेवमभाषत ॥ अहं तदेकचित्तापि, कुर्वेऽपेक्षां पुरीपतेः ॥ २२३ ॥ हृष्टो दूतस्ततो गत्वा, भूपमेवं व्यजिज्ञपत् ॥ मूलदेवोनृपो देव !, मन्मुखेनेति याचते ॥ २२४ ॥ स्वामिन्मे देवदत्तायां, निबिडं प्रेम वर्त्तते ॥ तत्सा प्रेष्या यदा तस्या, युष्माकं च रुचिर्भवेत् ॥ २२५ ॥ ततः प्रोचे नृपो राज्य—

१ नृप । २ वार्तत्वं निरोगत्वम् । ३ नृपम् ।

मप्येतत्तस्य विद्यते ॥ तत्किं विक्रमराजेन, राज्ञैतन्मात्रमर्थितम्[1] ? ॥ २२६ ॥ इत्युदित्वा देवदत्तां, समाकार्य नृपोऽलपत् ॥ भद्रे ! चिरेण सम्पूर्णं, तव चेतःसमीहितम् ॥ २२७ ॥ देवतादत्तराज्यश्रीः, प्राहिणोन्मूलदेवराट् ॥ त्वामामेतुं निजं मर्त्यं, तत्त्वया तत्र गम्यताम् ॥ २२८ ॥ इत्यवन्तीनृपेणोक्ता, सागाद्वेण्णातटं क्रमात् ॥ तां च प्रावीविशन्मूल-देवराट् सोत्सवं पुरे ॥ २२९ ॥ सोऽथ वैषयिकं सौख्यं, भुञ्जानो देवदत्तया ॥ धर्मकृत्यं व्यधान्नित्य-मर्हच्चैत्यार्चनादिकम् ॥ २३० ॥ इतश्चागण्यपण्यौघं, भृत्वा पारसकूलतः ॥ आगाद्वेण्णातटेऽन्येद्युः, सार्थवाहोऽचलाह्वयः ॥ २३१ ॥ किं नामात्र नृपोऽस्तीति, तत्र लोकान् स पृष्टवान् ॥ राजा विक्रमराजाख्यो, वर्ततेऽत्रेति ते जगुः ॥ २३२ ॥ ततः स्वर्णमणीमुक्ता—भृतस्थालोपदां दधत् ॥ क्ष्मापालं प्रेक्षितुं सोऽगा-द्भूपोऽप्यासनमार्पयत् ॥ २३३ ॥ तमुपालक्षयन्मङ्क्षु, भूपो भूपं तु नाऽचलः ॥ श्रेष्ठिन् ! कुतस्त्वमायासी-रित्यप्राक्षीन्नृपोऽथ तम् ॥ २३४ ॥ प्रत्युवाचाऽचलः स्वामि-न्नागां पारसकूलतः ॥ ततस्तं वार्तयामास, प्रजानाथः सगौरवम् ॥ २३५ ॥ भाण्डं दर्शयितुं पञ्च-कुले तेनाऽथ याचिते ॥ भूपोऽभ्यधात्समेष्यामः, कौतुकेन स्वयं वयम् ॥ २३६ ॥ महाप्रसाद इत्युक्ते-ऽचलेनाऽथ नृपो ययौ ॥ तत्सार्थस्थानमास्थानं, धियां पञ्चकुलान्वितः ॥ २३७ ॥ मञ्जिष्ठाक्रमुं[2]कादीनि, सोऽपि भाण्डान्यदर्शयत् ॥ ततोऽवदन्नृपो भाण्ड-मिदमेवास्ति किं तव ? ॥ २३८ ॥ भाण्डं ममेदमेवास्ती-त्युक्ते तेन नृपोऽवदत् ॥ सत्यं ब्रूया न चेच्छुल्क[3]-चौर्यां विग्रहनिग्रहः ॥ २३९ ॥ नान्यस्यापि पुरोऽलीकं, वच्म्यहं किं पुनः प्रभो ! ॥ तेनेत्युक्ते नृपोऽवादी-दिति पञ्चकुलं[4] प्रति ॥ २४० ॥ अर्धदानं श्रेष्ठिनोऽस्य, क्रियतां सत्यवादिनः ॥ किन्तु भाण्डानि सर्वाणि, तोलनीयानि मे पुरः ॥ २४१ ॥ तेषां च तोलने

१ याचितम् । २ क्रमुकः पूगः । ३ शुल्कं 'दाण' इति भा० । ४ 'दाणी' इति भा० ।

भार–वैषम्यादङ्घ्रिघाततः ॥ वंशवेधाच्च मञ्जिष्ठा–द्यन्तर्मेने नृपोऽपरम् ॥ २४२ ॥ भाण्डस्थानानि सर्वाणि, नरेन्द्रोऽभेदयत्ततः ॥ तेभ्यो मुक्तास्वर्णरूप्य–विद्रुमादि विनिर्ययौ ॥ २४३ ॥ तत्प्रेक्ष्योत्पन्नकोपेना–ऽचलोऽबध्यत भूभृता ॥ अरे प्रत्यक्षचौरोऽयं, बध्य–तामिति वादिना ॥ २४४ ॥ मुक्त्वा भटांश्च तत्सार्थ–स्थानेऽगात्पार्थिवो गृहम् ॥ आरक्षकोऽपि तं बद्ध–मनैषीद्भूपसन्निधौ ॥ २४५ ॥ गाढबद्धं च तं दृष्ट्वा, छोटयित्वा च भूधवः ॥ सार्थवाह ! किमु त्वं मां, सञ्जानासीति पृष्टवान् ? ॥ २४६ ॥ सोऽवादीद्भुवनोद्योत–करं वैरितमोहरम् ॥ त्वां जनेशं दिनेशं च, नो जानाति जडोऽपि कः ? ॥ २४७ ॥ चाटुवाक्यैः कृतं सम्यक्, यदि वेत्सि तदा वद ॥ नृपेणेत्युदितः प्रोचे–ऽचलस्तर्हि न वेद्म्यहम् ॥ २४८ ॥ ततः पृथ्वीपतिर्देव–दत्तामाहूय तं तथा ॥ अदर्शयत्तां च वीक्ष्या–ऽचलोऽभूद्व्याकुलो भृशम् ॥ २४९ ॥ ततो विलक्षं[1] क्ष्मान्यस्ते–क्षणं ह्रीणमधोमुखम् ॥ विस्मयस्मेरनयना, देवदत्तेति तं जगौ ॥ २५० ॥ दैवाद्विपदमाप्तस्य, कार्यमेवं त्वयाऽपि मे ॥ तदेत्युक्तस्त्वया योऽभू–न्मूलदेवोऽयमस्ति सः ॥ २५१ ॥ तदिदं व्यसनं वित्त–देहसन्देहसाधनम् ॥ प्राप्तोऽपि त्वं विमुक्तोऽसि, राज्ञा दीनदयालुना ॥ २५२ ॥ वीक्षापन्नोऽथ स श्रेष्ठी, प्रणिपत्य तयोः क्रमान् ॥ इत्युवाचाखिलान्मन्तून्, सहध्वं मे तदाकृतान् ॥ २५३ ॥ आगसा कुपितस्तेन, विचारधवलो नृपः ॥ प्रवेशमप्यवन्त्यां मे, युष्मद्वाचैव दास्यति ॥ २५४ ॥ नरदेवोऽवदद्देव–दत्तादेवी यदा त्वयि ॥ प्रसादमकरोन्मन्तु–र्मया सोढस्तदैव ते ॥ २५५ ॥ ततोऽचलः प्रमुदितो, भूयोऽपि प्रणनाम तौ ॥ स्नपयित्वाऽभोजयत्तं, देवदत्ताऽपि सादरम् ॥ २५६ ॥ भूपोऽपि भूरिमूल्यानि, दत्वा वासांसि तस्य तत् ॥ शुल्कं मुमोच सन्तो हि, द्विषामप्युपकारिणः ॥ २५७ ॥ दूतं दत्वाऽऽत्मनो गन्तु–मवन्त्यां व्यसृजच्च

१ विलक्षः 'विलखो' इति भा० ।

तम् ॥ अवन्तीशो तद्वाचा, प्रवेशं तस्य दत्तवान् ॥ २५८ ॥ विप्रो निर्घृणशर्माऽपि, प्राप्तराज्यं निशम्य तम् ॥ अगाद्वेण्णातटं मूल-देवभूपं ननाम च ॥ २५९ ॥ प्रत्यभिज्ञाय भूपोऽपि, तं कृतज्ञशिरोमणिः ॥ अदृष्टसेवया तस्मै, ददौ ग्रामं तमेव हि ॥ २६० ॥

अथान्यदा मूलदेवं, महीनाथं सदः[1]स्थितम् ॥ एत्य व्यजिज्ञपत् पौरा-श्चौराकुलितचेतसः ॥ २६१ ॥ यच्छास्त्रेषु श्रुतं पूर्वं, न तु प्रत्यक्षमीक्षितम् ॥ तदेव चौर्यमद्यश्वः, पुरे तव भवत्यहो ॥ २६२ ॥ समं समस्त शृङ्गारै-श्चौरैरात्ते धनेऽधुना ॥ निर्ग्रन्थेभ्य[2]ः परं वेणि-श्मश्रुणास्माकमस्ति भित् ॥ २६३ ॥ तद्देवो यततामस्मा-नस्मात्तस्करसङ्कटात् ॥ त्रातुं ददातु वा स्थानं, सुखवासाय किञ्चन ॥ २६४ ॥ अथ भूपः स्फुरत्कोपः, प्रोवाचारक्षाकानिति ॥ रे पुरे चोरिका केयं, भवत्सु प्रभवत्स्वपि ॥ २६५ ॥ ते प्रोचुरेक एवासौ, चौरोऽस्ति न तु भूरयः ॥ परं स दुर्ग्रहोऽस्माकं, मनः क्लीबात्मनामिव ॥ २६६ ॥ स चौरो दैत्यवत् क्रुरो, न लेमे न च लप्स्यते ॥ अस्ति नः केवलं रात्री-जागरो रोगवृद्धये ॥ २६७ ॥ नृपो दध्यावमीभिः किं, वराकैर्हत सिध्यति ॥ मयैव जेष्यते चौरः, श्रीरामेणेव रावणः ॥ २६८ ॥ मा धत्त तस्करभयं भवताद्भवतां धृतिः ॥ इत्युक्त्वा बहुमानेन, व्यसृजन्नागरान्नृपः ॥ २६९ ॥ स्वयं च सायमाधाय, सहायमिव साहसम् ॥ नीलाम्बरधरो ध्वान्ता[3]-धिदैवतमिवाचलत् ॥ २७० ॥ भ्रमन् पुरेऽभीतो वीक्षा-ञ्चक्रे वक्रेण चक्षुषा ॥ चौरं क्वापि न तु प्राप, क्ष्मापः पापमिवोत्तमे ॥ २७१ ॥ भ्रमं भ्रमं श्रमात् खिन्न-मना देवकुले क्वचित् ॥ अनाथ इव भूनाथः, शिष्ये कपटनिद्रया ॥ २७२ ॥ पापप्रचण्डदोर्दण्डो, मण्डकस्तस्कराग्रणीः ॥ तावत्तत्रायया रक्ष-इव भ्राम्यंस्तमोबलात् ॥ २७३ ॥ प्रभुः प्रेष्य[4]मिव क्ष्मापं[5], घृष्ट्वा सावज्ञमंह्रिणा[6] ॥ सोऽजागरयदूचे च, कोऽसि त्वमिति दुर्मतिः ॥ २७४ ॥ अकालचर्यया चौरं, ज्ञात्वा तं

१ सदः सभा । २ मुनिभ्यः । ३ ध्वान्त अन्धकारः । ४ भृत्यम् । ५ नृपम् । ६ पादेन ।

नृपतिः कृती ॥ शाठ्यादूचे जन्मदुःस्थो, मठेऽस्मिन् शयितोस्म्यहम् ॥ २७५ ॥ स्नानं कूपेऽशनं शत्रा-गारे स्वापः पुनर्मठे ॥ धिग् दैवं यद्दरिद्राणा-मपि लोके जिजीविषा ॥ २७६ ॥ चौरः प्रोचे मयि प्राप्ते-प्येवं भोः किमु ? खिद्यसे ॥ हस्तस्थिते सुरमणौ, का दारिद्र्यविहस्तता[2] ॥ २७७ ॥ वत्सागच्छ मया शाकं, यदि सम्पदमिच्छसि ॥ इत्युक्त्वा तं सहादाय, सोऽचलच्छललोचनः ॥ २७८ ॥ लक्ष्मीलीलारविन्देऽसौ, कस्यापीभ्यस्य मन्दिरे ॥ दत्तखात्रो मणिस्वर्ण-पेटा प्राचीकटद्बहिः ॥ २७९ ॥ दृष्ट्वा तच्चेष्टितं दृष्टा-धरोऽपि क्ष्मापतिः क्रुधा ॥ तन्मूल—स्थानजिज्ञासुः, प्रतिचक्रे न किञ्चन ॥ २८० ॥ पेटा उवाह वाहीक-इव तास्तद्गिरा नृपः ॥ कार्यसिध्यै शठा दस्यो-रपि दास्यं प्रकुर्वते ॥ २८१ ॥ भूपेनानुगतश्चौरो, निर्गत्य नगराद्बहिः ॥ क्रीडा स्थानं यम-स्येव, जीर्णोद्यानं रयादयात् ॥ २८२ ॥ तत्र नानानिकुञ्जान्तः, शिलाच्छन्नमुखं सुखम् ॥ स भूमीगृहमुद्घाट्य, विवेश सह भूभुजा ॥ २८३ ॥ तत्रापश्यत्कनीमेकां, भूपो रूपवन्तीं पुरः ॥ सर्वा अपि तिथि राकाः[3], कुर्वन्ती स्वमुखेन्दुना ॥ २८४ ॥ तद्दर्शन-सुधाकुण्ड-क्रीडया प्राप भूपतिः ॥ विहारभारजं स्वेदं, वमन् समधिकं सुखम् ॥ २८५ ॥ न वयं तस्करा एत-त्तव दौःस्थ्यभिदे कृतम् ॥ तन्मुञ्च भारमित्युक्त-स्तेन पेटां नृपोऽमुचत् ॥ २८६ ॥ स्वसारं तत्समादाय, स्वसारं तां मलिम्लुचः[3] ॥ क्षालयास्यातिथेः पादा-वित्यादिक्षदलक्षधिः ॥ २८७ ॥ क्रौर्यनिर्जितकृत्याशा, कुकृत्याचरणे रता ॥ उपकूपतटं भूप-स्यासनं समतिष्टपत् ॥ २८८ ॥ तत्रासीनस्य सा राज्ञः, क्षालयन्ती मृदू पदौ ॥ विचक्षणा लक्षयन्ती, लक्षणानि व्यभावयत् ॥ २८९ ॥ निपात्यते स्म कूपेऽस्मिन्, ये पुरा तेऽपरे जनाः ॥ अयं लोकोत्तरः कोऽपि, पुनर्नरशिरोमणिः ॥ २९० ॥ देया कामं निहत्यामुं, लक्षाणामुदरम्भरिम् ॥ पताका

---

१ कपटात् । २ व्यग्रता 'विहस्तव्याकुलौ व्यग्रे' इति श्रीहेमचन्द्रसूरयः । ३ दस्युः ।

पातकावासे हा मया विश्ववामया ॥ २९१ ॥ जीवन्नसौ कदापि स्या-न्मम भर्तापि भाग्यतः ॥ यद्वा क्वेयं दुराशा मे, क्व घुकी क्व च भास्करः ॥ २९२ ॥ तथाऽपि रक्षणीयोऽयं, माभूज्जगदनायकम् ॥ ततस्तं सा जगौ याहि, याहि भो मा मृथा वृथा ॥ २९३ ॥ जिघांसुः समये भूप-श्चौरं शूराग्रणीरपि ॥ अपासरत्ततः स्थानात्, त्वरितत्वरितैः पदैः ॥ २९४ ॥ रक्षितोऽयं मया मृत्योः, रक्ष्यं स्वस्याथ दूषणम् ॥ ध्यात्वेति साथ पूच्चक्रे गतः सैष, ममाग्रतः ॥२९५॥ प्राप्तोऽहं रे क्व यासीति, प्रजल्पन् तस्कराधमः ॥ कङ्कखड्गं करे कृत्वा, दधावे तस्य पृष्टतः ॥ २९६ ॥ वीक्ष्यायातमुदस्त्रं तं भुत्युत्थमिव वृश्चिकम् ॥ चत्वरस्थं शिलास्तम्भ—मवष्टम्भ्य नृपः स्थितः ॥ २९७ ॥ कोपान्वितावश्चौरोऽपि, समुपेत्य पुमानिति ॥ भ्रान्त्या खड्गेन कदली-काण्डवत् स्तम्भमच्छिनत् ॥ २९८ ॥ तस्मिन्निवृत्ते चौराप्ति-निवृत्तात्मा नरेश्वरः ॥ निजं निवासमासाद्य, निशाशेषमतीयिवान् ॥ २९९ ॥ क्व द्रक्ष्यामि पुनश्चौर-मिति जातकुतूहलः ॥ राजा विनिर्ययौ राज-पाटिकाव्याजतः प्रगे ॥ ३०० ॥ नृपो दिक्षु क्षिपंश्चक्षु—रपश्यत् पश्यतोहरम् ॥ तमेव तून्न कृत्कर्म, कुर्वाणं दौष्यिकापने ॥ ३०१ ॥ राजा रजनि दृष्टत्वात्, लक्षयामास तं क्षणात् ॥ आह्वयामास च निजैः, पुरुषैः सदनं गतः ॥ ३०२ ॥ सशल्य इव साशङ्कः, सोऽपि भूपान्तिकं ययौ ॥ व्रणीव निविडं बद्ध-पटकः स्वाङ्गसन्धिषु ॥ ३०३ ॥ अन्तः-संयमितक्रोध-स्तं नमन्तं निजान्तिके ॥ निवेश्य नृपतिः प्रोचे, मृदुवाचा वयस्यवत्[1] ॥ ३०४ ॥ स्वां जामिं[2] देहि भो मह्यं, सा हि देयैव कस्यचित् ॥ तच्छ्रुत्वा वज्रघातेने-वाकुलो सो व्यचिन्तयत् ॥ ३०५ ॥ रङ्कवन्मिलितो यो मे, निशि सोऽयं महीपतिः ॥ जीवन् यदि तदा मुक्त-स्तद्यथेष्टं विचेष्टताम् ॥ ३०६ ॥ प्रस्ताववेद्यथो चौरो-ऽवदत्किमिदमुच्यते ॥ आस्तां कन्या त्वमेवासि,

---

१ मित्रवत् । २ भगिनीम् ।

सर्वस्वस्यापि नः प्रभुः ॥ ३०७ ॥ तेन दत्तां ततो भूमान्, कन्यकां परिणीय ताम् ॥ प्रसादपात्रमकरोत्, कृतज्ञाः किल तादृशाः ॥ ३०८ ॥ मण्डिकं च महामात्यं, चक्रे नीतिविदां वरः ॥ द्रव्येण कार्यमस्तीति, तं च राजाऽन्यदाऽवदत् ॥ ३०९ ॥ ततोऽतिप्रचुरे वित्ते, दत्ते तेन महीपतिः ॥ तं बहुमानयद्भूयो–प्यन्यदानाययद्धनम् ॥ ३१० ॥ एवं पुनः पुनः कुर्व–स्तद्वित्तं सकलं नृपः ॥ आनाययद्विदग्धा हि, कार्यं बुद्ध्यैव कुर्वते ॥३११॥ कियन्मात्रमथ द्रव्य–मस्ति त्वत्सोदरान्तिके ॥ इत्यन्यदा तत्स्वसार–मप्राक्षीच्च क्षमाप्रभुः ॥ ३१२ ॥ धनमेतावदेवाभूद–स्येत्युक्ते तया च राट् ॥ लेख्यकस्यानुसारेण, तत्पौराणामदापयत् ॥ ३१३ ॥ ततो विडम्ब्यनिवीडं, भुजानि निजघान तम् ॥ अचिरेण विपच्येत, चौर्यपापतरोः फलम् ॥ ३१४ ॥ सर्वं समर्प्य लोकानां, स्वस्वनामाङ्कितं धनम् ॥ भुधवः पालयामास, भुवं वासवलीलया ॥ ३१५ ॥ यथा चायं मूलदेव–नृदेवेन मलिम्लुचः ॥ अकार्यकार्यपि द्रव्य–लाभं यावदधार्यत ॥ ३१६ ॥ एवं मुनीन्द्रैरपि भूरिदोष–निदानमप्यङ्गमुदारसत्त्वैः ॥ आनिर्जरालाभमपेक्षणीय–मुपेक्षणीयं च ततोऽन्यथात्वे ॥ ३१७ ॥ सोऽथ कार्पटिकोऽश्रौषी–द्यच्चन्द्रग्रासलक्षणात् ॥ स्वप्नादासीन्मूलदेवो, नृपः सम्यग्विचारितात् ॥३१८॥ ततः सोऽचिन्तयद्धिग्मां, यत्स्वप्नस्तादृशस्तदा ॥ आवेदनेन मन्दानां, नीतो निष्फलतां मया ॥ ३१९ ॥ तदद्यापि हि चेत्पीत्वा, गोरसं सरसं शये ॥ तदाहमीदृशं स्वप्नं, भूयः पश्यामि राज्यदम् ॥३२०॥ इति ध्यायन् राज्यलक्ष्मीं, काङ्क्षन् सोऽनिशमस्वपीत् ॥ न तु तं स्वप्नमैक्षिष्ट, गूढमर्थमिवाबुधः ॥ ३२१ ॥ कदाप्यऽसौ कार्पटिकोऽपि पश्ये–त्स्वप्नं तमप्युत्कटभाग्ययोगात् ॥ न तु प्रमादाच्च्युतमर्त्यजन्मा, लभेत भूयोऽपि जनो नरत्वम् ॥ ३२२ ॥

॥ इति श्री मूलदेवनृपचरित्रं समाप्तम् ॥

श्रीमूलदेवनृपचरित्रं समाप्तम् ।